

زیرساخت‌های شهرسازی مشارکتی در بافت‌های فرسوده شهر تهران (نمونه موردی محله سرآسیاب شهرداری منطقه 14)

علیرضا عباسی

دانش‌آموخته مقطع کارشناسی حرفه‌ای معماری

چکیده

اگر بخواهیم در توسعه شهرهای امروزی، نیازها و خواسته‌های مردم را در نظر بگیریم و سهم آیندگان را از منافعشان کنار بگذاریم باید ساخت‌وساز شهرها را بر پایه نظرات و خواسته‌های معقول شهروندان با در نظر گرفتن چهارچوب قانون، نفع همگانی و منافع آیندگان تعریف و برنامه‌ریزی کنیم. در کلان‌شهر تهران حضور شهروندان در عرصه تصمیم‌گیری و نزدیکی آن‌ها با مسئولین و مدیران شهری زمانی محقق خواهد شد که فرآیند اداره امور شهر در کلیه حوزه‌ها اعم از عمران و شهرسازی، اجتماعی و فرهنگی، حمل‌ونقل و ترافیک، فضای سبز و زیباسازی همگی مطابق با خواسته‌ها و نیازهای شهروندان در نظر گرفته شود. در حال حاضر جایگاه مشارکت شهروندان تهرانی در انجام پروژه‌های شهرسازی، در حد بسیار ناچیز و مختصر هست و وجود شورایی‌های محلات تنها روزنه امیدبخش به اجرای این فرآیند هست. در این پژوهش به بررسی زیرساخت‌های لازم جهت اجرا و پیاده‌سازی طرح شهرسازی مشارکتی در بافت فرسوده محله سرآسیاب منطقه 14 تهران پرداخته شده است. روش پژوهش مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی موردی و اطلاعات آن به صورت مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و میدانی با استفاده از پرسشنامه جمع‌آوری گردیده است. از نتایج این پژوهش می‌توان به ضرورت باور، اعتقاد و ایمان مدیران شهری به مشارکت‌پذیری، حمایت و پشتیبانی آنان در جهت تشکیل شورایی‌های متحد و منسجم، گسترش فرهنگ مشارکت‌پذیری و کارهای گروهی در جهت اهداف از پیش تعیین‌شده اشاره داشت که در نهایت موجب رضایتمندی شهر و شهروندان از عملکرد سازمان شهرداری تهران در ساخت‌وسازهای شهری خواهد شد.

واژگان کلیدی:

شهرسازی مشارکتی، مشارکت شهروندان، شورایی‌ها، محله سرآسیاب، شهرداری منطقه 14.

1. مقدمه

فرهنگ شهرنشینی، افزایش جمعیت در شهرها و به دنبال آن توسعه شهرهای کوچک و بزرگ از ویژگی‌های بارز قرن اخیر است که در طول سال‌های اخیر رشد سریع و نامتناسب شهرها خصوصاً در کشورهای در حال توسعه منجر به پیدایش مسائل و مشکلات زیادی چون فقر، حاشیه‌نشینی، کمبود مسکن و ... شده است که همین موضوع خود موجب نابرابری‌هایی در زمینه ارائه خدمات و امکانات و کم‌رنگ شدن عدالت اجتماعی در سطح ملی و منطقه‌ای شده است (پیر بابایی و همکاران، 1385). بر این اساس بسیاری از محققان و متخصصان امور شهری بر این باورند که باید در نظام مدیریت شهری تغییراتی داده شود زیرا توسعه بهینه و پایدار این شهرها در گرو داشتن یک برنامه‌ریزی صحیح و مدیریت شهری کارآمد است (شریفیان ثانی، 1380). از طرفی موقعیت‌های فرهنگی، مذهبی و اقتصادی محله‌های کلان‌شهر

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تهران با یکدیگر بسیار متفاوت است و این تفاوت‌ها، درخواست‌ها و نیازهای مختص خود را می‌طلبد. اجرای یک طرح شهرسازی باید متناسب با فرهنگ و نیازهای ساکنین آن محله باشد و یکسان‌سازی ساخت‌وسازها در کلیه مناطق با مشکلات عدیده‌ای روبرو خواهد شد.

امروزه یکی از رهیافت‌هایی که جهت کاهش این مشکلات پیشنهاد و به‌شدت روی آن تأکید می‌شود، استفاده از اجرای پروژه‌های شهرسازی مشارکتی است زیرا اصولاً مشارکت شهروندان در ساخت‌وسازهای محله و شهر خود، نتایج بسیار مثبتی را به دنبال دارد که از آن جمله می‌توان به کاهش محدودیت‌ها و مشکلات مدیریت شهری، صرفه‌جویی در هزینه‌ها، افزایش همکاری‌های اجتماعی، افزایش حس تعهد و تعلق به شهر، ایجاد و تقویت پایه‌های فرهنگ مشارکت‌پذیری و کارهای گروهی، اعتماد به مسئولین و همکاری‌های همه‌جانبه شهروندان با مسئولین شهری اشاره کرد (حیبی و همکاران، 1384)، ولی در کشور ما بنا به دلایل زیادی چون تأثیر ایدئولوژی حاکمان در مدیریت شهری و وجود نظام برنامه‌ریزی متمرکز و عدم وجود فرهنگ مشارکت و کارهای گروهی و از همه مهم‌تر نداشتن اعتماد کافی شهروندان به مسئولین و مسئولین به شهروندان موجب گردیده تا انواع پروژه‌های مشارکتی یا به سرانجام نرسد و یا اگر هم برسد نارضایتی‌های زیادی به دنبال داشته باشد.

در این پژوهش تلاش گردیده با توجه به اهم شرایط کلان‌شهر تهران، به کاوش الگویی کاربردی برای بکارگیری و اجرای رویکرد شهرسازی مشارکتی پرداخته شود لذا به‌طور موردی، محله سرآسیاب منطقه 14 تهران که در زمره بافت‌های فرسوده قرار دارد مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت تا چالش‌ها و نقاط ضعف پس از شناسایی برطرف و نقاط قوت تقویت گردد و زیرساخت‌های اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی پس از طرح‌ریزی به اجرا درآید.

2. مروری بر ادبیات پژوهش

در مرحله نخست باید یادآور شویم که در کشور ایران تاکنون به شهرسازی مشارکتی توجه چندانی نشده است و این موضوع بیشتر جز عناوین فرعی و شعاری به حساب می‌آید و به مرحله اجرا درنیامده است و یا اگر آمده، بسیار محدود هست به‌طور مثال تاکنون در کلان‌شهر تهران پروژه‌های مشارکتی مانند طرح نواب، چند مجتمع سازی در شمال تهران و پروژه‌های ساختمانی در مناطق 22 تهران و کرج انجام گردیده است. در این پروژه‌ها بیشتر جنبه پیش‌فروش واحدها ملاک واقع شده است و به نظرات و ایده‌های شهروندان توجهی نگردیده است. دلیل این امر یکی فقر نظری در آگاهی از ابعاد عمیق مشارکت واقعی است و دیگری نبود اراده سیاسی و مدیریتی جدی برای مشارکت دادن شهروندان و پذیرش هزینه‌های آن هست. لذا منابع زیادی جهت پروژه‌های شهرسازی مشارکتی در ایران در دسترس نیست.

در پژوهشی تحت عنوان «مدیریت محله و مشارکت مردمی، با نگاهی به وظایف مدیریت شهری و ضرورت بهره‌گیری از ظرفیت شهروندان»، نقش و وظایف مدیران شهری خصوصاً شهرداری‌ها در ارتباط با مشارکت محلات آمده است که شهرداری‌ها برای اداره بهتر شهر می‌بایست به انجام کارهایی چون مقررات زدایی، اصلاح نظام حقوقی مربوط به حوزه وظایف خود و تمرکززدایی قدرت‌های مدیریت شهری بپردازند و به مدیریت محلی و مشارکت ساکنین آن در اجرای طرح‌ها اهمیت مضاعف بدهند (جمشید زاده، 1383).

در پژوهشی دیگر تحت عنوان «شهرسازی مشارکتی، کاوشی نظری در شرایط ایران» به بررسی نظریه‌های شهرسازی مشارکتی و تلفیق آنان با شرایط ایران پرداخته شده است که نتایج حاصل از آن، شهرسازی ایران در مواردی که داعیه مشارکتی بودن دارد، کاملاً منطبق با شرایط مشارکت شعاری است و هنوز با اولین مراحل مشارکت واقعی فاصله دارد (سعیدی رضوانی، 1385).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

در تحقیقی دیگر با موضوع «برنامه‌ریزی محله- مبنا رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار» به بررسی نقش و جایگاه محلات در اداره مدیریت شهری پرداخته است و در نهایت به این نتیجه دست‌یافته که رویکرد برنامه‌ریزی محله، مبنا در جستجوی تعامل اجتماعی بوده و مشارکت بازیگران محلی را در دستور کار خود قرار می‌دهد و بیشتر حالت تسهیل‌کننده و هماهنگ‌کننده را دارد تا مداخله‌گر (Cowan, Robert, 2005).

2-1. شهرسازی مشارکتی

مفهوم مشارکت در جامعه ما با سوء‌تعبیرها و درک‌های نادرست بسیاری آمیخته شده است. به سهیم کردن مردم، در اجرای پروژه‌های ساختمانی از طریق تأمین اعتبار مالی این پروژه‌ها و اعمال نظرات و سلاقی و ایده‌هایشان در طرح‌ها، شهرسازی مشارکتی اطلاق می‌شود. به بیان دیگر به مشارکت مردم در ایجاد، اصلاح و اداره محله و محیط مسکونی خود، شهرسازی مشارکتی گویند، بدین معنا که دولت با ایجاد سازوکارهایی برای ورود مؤثر اجتماعات محلی در تمامی زمینه‌ها بخصوص ساخت‌وسازهای شهری تلاش نماید.

2-2. دلایل ظهور ایده شهرسازی مشارکتی

عوامل زیر تأثیرات به سزایی در ظهور و گسترش ایده شهرسازی مشارکتی داشته است:

- الف- اهمیت یافتن نقش مردم در اداره امور جامعه و پیدایش و گسترش نظام‌های سیاسی و اجتماعی مردم‌سالار
- ب- تجربه اندوزی از روندهای توسعه مشارکتی در کشورهای دیگر
- ج- عدم تطابق طرح‌ها و برنامه‌های شهرسازی با نیازها و خواسته‌های مردم و بروز نارضایتی‌ها و واکنش‌های منفی نسبت به این طرح‌ها از سوی مردم طی دهه‌های گذشته
- د- اهمیت یافتن فرآیند تهیه طرح‌های شهرسازی و به اصطلاح فرآیند نگر شدن طرح‌ها.
- ه- عدم توانایی مالی دولت‌ها برای تأمین بودجه طرح‌های شهرسازی
- و- توسعه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی. اغلب مطالعات نشان می‌دهند که وضعیت اجتماعی و اقتصادی بالاتر به‌طور مستقیم با مشارکت گسترده هر شهروند همراه است.
- ز- احساس تهدید منافع در شهروندان. بسیاری از شهروندان دریافته‌اند که منافع خاص آن‌ها به‌طور مستقیم مورد تهدید واقع شده است و این احساس خطر سبب عمل دسته‌جمعی و گروهی شهروندان گردیده است (مشهدی زاده دهاقانی، 1381).

2-3. محورهای شهرسازی مشارکتی

رعایت اصول ذیل به‌عنوان محورهای شهرسازی مشارکتی بیان می‌گردد:

- الف- در هر پروژه مشارکتی، باید بهبود و ارتقاء کیفیت محیطی ساکنان فعلی محله را به‌عنوان اصل قرار دهند، به‌عنوان مثال چنانچه در جهت اجرای پروژه‌ای جابجایی یا تخلیه ساکنان یک محل به دلیل استفاده اقتصادی یا توسعه‌ای از زمینی که آن‌ها در آن سکونت دارند، پیشنهاد شود آن پروژه دیگر نمی‌تواند یک پروژه شهرسازی مشارکتی محسوب شود.
- ب- در هر پروژه شهرسازی مشارکتی، خواسته‌ها، علایق و منافع مردم ساکن در محل یا مردمی که برنامه‌ریزی برای آن‌ها صورت می‌گیرد، مقدم بر هر چیز دیگری است و محور برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد.
- ج- در ابتدای هر پروژه شهرسازی مشارکتی، اهداف، سیاست‌ها و چارچوب‌های برنامه‌ریزی با توافق مردم تعیین گردیده و سپس کار برنامه‌ریزی آغاز می‌گردد.
- د- در یک پروژه شهرسازی مشارکتی واقعی، در صورتی که مشارکت، هزینه‌هایی نیز در برداشته باشد، برنامه ریزان و مسئولین پروژه حاضر به تقبل آن می‌باشند.

2-4. ذینفعان شهرسازی مشارکتی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

در هر اقدام شهرسازی به‌طور کلی 3 طرف وجود دارد: 1- مردم 2- دولت 3- برنامه ریزان (متخصصین) که هر کدام از طرفین جهت بهتر انجام شدن فرآیند شهرسازی مشارکتی وظایفی به عهده‌دارند و نقش مهمی در توفیق طرح اجرا می‌نمایند.

2-4-1. وظایف مردم:

- 1- در کلیه جلسات، مناظره‌ها و مباحث حضور یابند و به گفتگو و بیان نظر بپردازند.
- 2- به تمامی مکالمات و مکاتبات شرکت‌کنندگان در جلسات گوش فرا دهند.
- 3- به نظر یکدیگر و سایرین احترام گذارند و با مطالعات روز دنیا آشنا باشند.
- 4- بدون ارائه پیشنهاد جایگزین، انتقاد نکنند.
- 5- منافع عمومی را بر منافع شخصی مقدم بدانند.

2-4-2. وظایف دولت:

تدوین ساختاری متناسب با نیاز مردم جهت جلب مشارکت‌پذیری بیشتر مردم در طرح‌های مشارکتی، به‌گونه‌ای که مردم و برنامه ریزان بتوانند باهم کار کرده و به توافق برسند. همچنین استفاده و به‌کارگیری برنامه‌ریزانی که توانایی کار کردن با مردم را داشته و از ابتکار عمل کافی در ارائه راه‌حل‌های نوآورانه برخوردار باشند.

- 1- متعهد به جلب مشارکت مردم و متقبل شدن هزینه‌ها در پروژه‌ها
- 2- استقبال از تشکیل شوراهای و انجمن‌های محلی
- 3- اولویت دادن به منافع مردم، نسب به منافع دولت

2-4-3. وظایف برنامه ریزان:

- 1- قبل از اجرای پروژه، کلیه اهداف و برنامه‌ریزی‌ها را به تأیید مردم برسانند.
- 2- بتوانند به‌درستی، نظرات و تمایلات واقعی مردم را استخراج کنند.
- 3- با ارائه روش‌های نوآور، نوین و تجربه‌شده در سایر نقاط، به استقبال ایده‌های مردم بروند.
- 4- در صورت فقدان شوراهای محلی، برنامه‌ای جهت تشکیل این شوراهای تدارک ببینند.
- 5- سامانه و یا سازوکاری خاص برای شنیدن اعتراض صدای مردم در نظر بگیرند.
- 6- سازوکار یا سامانه‌ای جهت نظارت شهروندان بر روند تهیه و اجرای طرح پیش‌بینی نمایند.
- 7- تا آنجایی که به منافع اکثریت مردم لطمه وارد نشود، نظرات تک‌تک مردم را در طرح‌ها، لحاظ نمایند.

2-5. ایده‌های برگزیده برنامه‌ریزی با رویکرد شهرسازی مشارکتی

بر طبق اهداف، راهبردها و معیارهای شناسایی‌شده جهت برنامه‌ریزی و طراحی الگوی شهرسازی مشارکتی، می‌توان اقدامات عملی را طراحی نمود. لذا در این بخش، ایده‌های شهرسازانه ارائه می‌گردد:

2-5-1. اهداف اصلی برنامه‌ریزی

- از طریق افزایش تعاملات بین مردم و سازمان‌های دولتی، بستر نزدیکی انسان‌ها با یکدیگر مهیا می‌گردد.
- 1- برنامه‌ریزی فضایی به مطلوب‌ترین و پایدارترین شکل، با بهره‌گیری از مشارکت‌های مردمی
 - 2- ارتقای سطح کیفیت زندگی در محلات
 - 3- توانمند کردن مردم و مشارکت‌پذیری در طرح‌ها و به دست گرفتن سرنوشت خودشان
 - 4- افزایش میزان رضایتمندی مردم از فضاهای عمومی زندگی خود

2-5-2. راهبردهای برنامه‌ریزی

جهت رسیدن به اهداف فوق، طراحی راهبردهای برنامه‌ریزی‌شده الزامی است.

- 1- حمایت از شوراهای و انجمن‌های محلی
- 2- شناخت نیازها و اولویت‌بندی آن‌ها بر طبق منفعت و نیاز مردم

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

- 3- شناسایی گروه‌های اصلی و ذی‌نفوذ در جریان تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها و برقراری ارتباط نزدیک با آنان
- 4- حل اختلاف‌نظرها بین کلیه طرفین‌ها
- 5- تبادل اطلاعات پروژه‌ای بین همه طرفین‌ها به صورت فعال، همه‌جانبه و مداوم
- 6- ثبت تعهدات همه‌جانبه بین طرفین‌ها، به‌طور شفاف برای تضمین عمل به تعهدات
- 7- ایجاد سازوکاری برای همکاری مستمر و فراگیر افراد محلی در فرآیند اجرای پروژه
- 8- ایجاد هیات حل اختلاف و داوری در هر مرحله از اجرای فرآیند پروژه مشارکتی از طرف کلیه ذینفعان و بهره‌وران.

2-3-5-3. معیارهای عملیاتی

- در این بخش با توجه به اهداف و راهبردها به ارائه معیارهای عملیاتی و کاربردی برای برنامه‌ریزی پرداخته می‌شود.
- 1- تقویت کاربری‌های تجاری و خدماتی در محدوده پروژه مدیریت مشارکتی
 - 2- ایجاد کاربری‌های جدید متناسب با نیازها و خواسته‌های مردم محلی
 - 3- گسترش شبکه معابر جهت تسریع دسترسی‌های محلی
 - 4- ایجاد و گسترش کانون‌های اجتماعی، مراکز فعال و پویا در محلات پروژه
 - 5- گسترش شبکه‌های پیاده‌رو بین کانون‌ها، مراکز تجاری، اداری و ...
 - 6- هماهنگی ضوابط شهرسازی، مانند تراکم، سطح اشغالی، متناسب با نیازها و توانایی مالی ساکنین.
 - 7- ایجاد و گسترش فضاهای عمومی و تفریحی به‌منظور افزایش بهره‌وری و رضایتمندی
 - 8- حداکثر استفاده از زمین‌های بایر و بلامعارض در محله‌های اجرای پروژه جهت خدمات و فضاهای عمومی مانند زمین‌بازی، پارک، مساجد، سالن‌های ورزشی و اجتماعات، سالن نمایش و مانند آن‌ها.

2-6. موانع و محدودیت‌ها در شهرسازی مشارکتی

به‌رغم اهمیت و ضرورت مشارکت مردمی و تأکید بر نقش قابل‌توجه آن در کلیه کشورها و مجامع بین‌المللی، به دلیل آماده نبودن زیرساخت‌های فرهنگی جامعه، نهادینه نشدن همکاری و اقدامات گروهی، مشارکت با موانع و مشکلات چندی مواجه است که عملاً مانع موفقیت پروژه‌های شهرسازی می‌شود که از طریق مشارکت به اجرا درمی‌آیند، برخی از موانع عبارت‌اند از:

- 1- فقدان آموزش شهروندی
- 2- ترکیب ناهمگون فرهنگی و جمعیتی شهرها و محله‌ها
- 3- عدم ارتباط مدیریت شهری با نسل‌های امروزی
- 4- بی‌ثباتی حرفه‌ای، مکانی و اجتماعی
- 5- عدم شکل‌گیری یا فعالیت مؤثر شورایی‌های محلات (پیر بابائی و شهانقی، 1385).

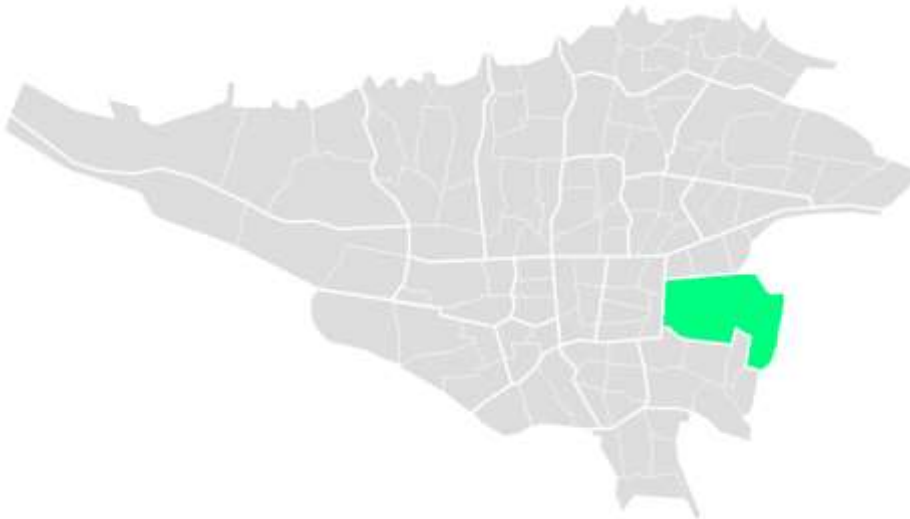
3. روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش مبتنی بر روش توصیفی - تحلیلی با استفاده از تحلیل‌های آماری بوده است. بخش عمده‌ای از اطلاعات موردنیاز در این پژوهش از طریق مطالعات میدانی و منابع آماری سازمان و با استفاده از پرسشنامه از شهروندان جمع‌آوری شده است و با تلفیق مطالعات انجام‌شده و نتایج به‌دست‌آمده از مطالعات به ارائه راه‌حل‌ها و پیشنهادهایی جهت مشارکت شهروندان در اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی پرداخته شده است و همچنین برای تعیین حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران 322 نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شده‌اند.

3-1. ویژگی‌های محدوده اجرای پروژه

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

منطقه 14 در شرق تهران دارای 6 ناحیه و 26 محله است که بیشترین محلات را در بین مناطق تهران به خود اختصاص داده است. حداثی‌ترین منطقه 14، خیابان‌های هفده شهریور از غرب، خاوران از جنوب، بزرگراه بسیج از شرق و خیابان پیروزی از شمال قرار دارد. این منطقه در مجاورت مناطق 12، 13 و 15 واقع گردیده است. وسعت منطقه با احتساب حریم، معادل 3/22 کیلومترمربع است. از محله‌های معروف این منطقه می‌توان به سرآسیاب، سلیمانیه، چهارصد دستگاه و قصر فیروزه را نام برد. جمعیت منطقه 14، 484/333 نفر، (153/649 خانوار) شامل 244/122 مرد و 240/211 زن است. محله سرآسیاب که در ناحیه 2 شهرداری منطقه 14 قرار دارد با جمعیتی معادل 10630 نفر دارای سرای محله است. مساحت این محله 4/31 هکتار محاسبه شده که بزرگراه امام علی (ع) در مجاورت آن قرار دارد. بافت این محله بسیار قدیمی است و با بافت محلات مجاور کاملاً متفاوت است. از نظر بافت مذهبی، عقیدتی و اجتماعی و اقتصادی نیز بافتی متفاوت‌تر از بقیه محلات به حساب می‌آید. در محله سرآسیاب به دلیل قدمت و اعتقادات قوی دینی و وجود پیر غلامان با اعتقاد بسیار در این محلات مشارکت‌پذیری و اقدامات متناسب با سلائق آن‌ها، حداکثر مشارکت‌پذیری و همکاری را در اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی ایفاء می‌نماید. شکل (1) و شکل (2).

شکل 1- نقشه استان تهران به همراه مرزبندی مناطق 22 گانه، رنگ سبز منطقه 14

شکل 2- موقعیت محله سرآسیاب در منطقه 14 تهران

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

بر اساس مشاهدات محلی و مصاحبه با 322 نفر از معتمدین و ریش‌سفیدان محل و جوانان ساکن که در آبان 1398 در این محدوده تکمیل گردید، برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های محله سرآسیاب به شرح زیر است:

- 1- کاربری غالب، مسکونی با تراکم بالا (120 درصد) هست.
- 2- بیشترین کاربری عمومی موجود در بافت که بیشتر مرکز تجمع اهالی نیز محسوب می‌گردد، مساجد، حسینیه‌ها و بیت‌های ائمه اطهار هست.
- 3- مساحت قطعات تفکیکی از دهه‌های 1310 به بعد، از 1000 مترمربع به 100، 120 تا 150 مترمربع و در برخی موارد در سال‌های اخیر به 80، 70 و 60 مترمربع نیز رسیده است.
- 4- طبق اطلاعات مستخرج از پرسشنامه‌ها ترکیب مشاغل ساکنین محله سرآسیاب به این شرح است: مغازه‌داری و خریدوفروش کالا 24٪، کارمند اداری (دولتی) 21٪، کارگر خدماتی و ساختمانی 36٪، کارگر صنعتی 17٪، کارگر کشاورزی 2٪.
- 5- هرچند غلبه توده بر فضا در کل بافت کاملاً مشهود است و فضاهای باز اندکی وجود دارد، فضاهای باز موجود نیز مورد غفلت بوده‌اند و عمدتاً به پارکینگ وسایط نقلیه تبدیل شده‌اند.
- 6- عرض معابر داخلی بافت محله بین 3 تا 5 متر و به‌ندرت به 7 یا 8 متر هست.
- 7- میانگین عمر ساختمان‌های داخل بافت محله، بین 20 تا 25 سال هست و از عدم استحکام کافی برخوردار می‌باشند.
- 10- مطابق نتیجه حاصل از پرسشنامه‌ها، میزان تمایل به ادامه سکونت در این محله به شرح ذیل است: بسیار زیاد: 47/1٪ - زیاد: 25٪ - کم: 25٪ - اصلاً: 3٪، بنابراین 72/1 درصد ساکنین تمایل به ادامه سکونت در این محله را دارند.
- 11- به علت فقدان نظام دقیق شهرسازی و دریافت عوارض و آزاد بودن نسبی ایجاد واحدهای تجاری، عده زیادی از اهالی اقدام به احداث مغازه یا کارگاه در محل سکونت خود کرده‌اند، به‌نحوی که در تمامی حاشیه‌های کوچه‌ها و خیابان‌های اصلی و فرعی، کاربری‌های تجاری یا تجاری - مسکونی وجود دارد.
- 12- در محله سرآسیاب منطقه 14 تهران، به دلیل همبستگی بالای اجتماعی، عقیدتی و قوت هویت محلی، ظرفیت بالایی برای مشارکت وجود دارد و با توجه به وجود حدود 20 تشکل محلی در زمینه‌های مذهبی، ورزشی و ... می‌توان حدس زد مشارکت مردم محلی در این طرح موفق خواهد بود.

4. یافته‌ها

4-1. یافته‌های توصیفی

طبق یافته‌های این پژوهش، بیشترین شهروندان مشارکت‌کننده و پاسخ‌دهنده، مردان ریش‌سفید محله با 61٪ بوده‌اند و بیشترین رده سنی نیز مربوط به 47-72 سال با 44 درصد هست. 17 درصد از کل شهروندان پاسخگو را دانشجویان تشکیل داده‌اند که از این تعداد 23 درصد دارای تحصیلات فوق لیسانس و دکترا می‌باشند. از نظر شهروندان، مشارکت در امور شهرسازی یک حق شهروندی به حساب می‌آید و میزان آگاهی خود را از قوانین و حقوق شهروندی کمتر از 30 درصد می‌دانند.

4-1-1. ارگان مؤثر در نهادینه شدن مشارکت‌پذیری شهروندان در شهرسازی مشارکتی در محله سرآسیاب منطقه 14 تهران

جدول (1) نشان‌دهنده توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب این که کدام ارگان تأثیر بهتر و بیشتری در نهادینه کردن مشارکت دارد را نشان می‌دهد. 41/3 درصد موافق شورای شهر هستند چراکه قانون‌گذاری اصلی و ابلاغ اجرا به شهرداری‌ها در دستور کار شورای شهر هست، به همین دلایل مؤثرترین ارگان برای نهادینه کردن مشارکت هستند. 27

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

درصد نقش اجرائی شهرداری‌ها را مؤثرتر می‌دانند و 26 درصد نیز با تشکیل شورایی‌ها و شوراهای محلی موافق هستند و 11/4 درصد نیز موافق سازمان‌های غیردولتی به دلیل نوع فعالیتشان در جهت نهادینه شدن فرهنگ‌سازی مشارکت موافق هستند و 53/2 درصد نیز با ترکیبی از این ارگان‌ها موافق می‌باشند.

جدول 1: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب ارگان مؤثر در نهادینه شدن مشارکت در شهرسازی مشارکتی

درصد فراوانی		فراوانی		ارگان مؤثر در نهادینه شدن مشارکت‌پذیری شهروندان در اجرای شهرسازی مشارکتی
موافق تأثیر	مخالف تأثیر	موافق تأثیر	مخالف تأثیر	
41/3	58/6	133	189	شورای شهر (قانون‌گذاری)
27	72/9	87	235	شهرداری (اجرا)
11/4	81/6	37	263	سازمان‌های غیردولتی (حسب فعالیت)
26	73/9	84	238	شورای محلی و شورایی‌ها (معمدین محل)
55/9	44	180	142	ترکیبی از همه
100		322		جمع

4-1-2. مهم‌ترین عوامل جلب مشارکت شهروندان در اجرای فرآیند شهرسازی مشارکتی

چنانچه جدول 2 نشان می‌دهد، پاسخ‌گویان با 73/6 درصد استفاده از رسانه‌های جمعی و گروهی (رادیو و تلویزیون، شبکه‌های اجتماعی و ...) برای جلب حداکثری مشارکت مردم موافق هستند. 60/8 درصد با آموزش و اطلاع‌رسانی‌های عمومی در سطح محله و گلوگاه‌های اصلی و پرتدد محله سرآسیاب، 59/6 درصد با تقویت سازمان‌های غیردولتی تأثیرگذار در فرهنگ مشارکت و 37/2 درصد با پاداش به شهروندان مشارکت‌پذیر و 36/6 درصد با برگزاری جلسات گفتمان و کارگاه‌های مشترک مردم و مسئولین، 34/4 درصد با تشکیل شورایی‌ها و معمدین محل و 31/3 درصد با توضیح و تشریح طرح‌ها و برنامه‌ها در تالار گفتمان شورای شهر و 27/6 درصد نظرسنجی در سطح محله را از عوامل مؤثر در جلب مشارکت مردم بیان کرده‌اند.

جدول 2: توزیع فراوانی پاسخ‌گویان برحسب مهم‌ترین عوامل اثرگذار در جلب مشارکت شهروندان در فرآیند اجرای شهرسازی مشارکتی

درصد فراوانی		فراوانی		مهم‌ترین عوامل جلب مشارکت مردم در مشارکت‌پذیری در اجرای فرآیند شهرسازی مشارکتی
موافق	مخالف	موافق	مخالف	
73/6	26/3	237	85	استفاده از اطلاع‌رسانی‌های رسانه‌های جمعی و عمومی
60/8	39/1	196	126	آموزش و اطلاع‌رسانی در سطح محلات
27/6	72/3	89	233	نظرسنجی در سطح محلات
36/6	63/3	118	204	جلسات گفتمان و کارگاه‌های مشترک مردم و مسئولین

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

34/4	65/5	111	211	تشکیل شوراهای محلی و شوراییاریها
37/2	62/7	120	202	تشویق و تقدیر و پاداش به شهروندان مشارکت پذیر
59/6	40/3	192	130	تقویت سازمانهای غیردولتی تأثیرگذار در فرهنگ مشارکت
31/3	68/6	101	221	توضیح و تشریح طرحها و برنامهها در تالار گفتمان شورای شهر
100		322		جمع

3-1-4. بهترین و مؤثرترین روش تصمیم گیری در اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی چنانچه در جدول 3 مشاهده می شود. 93/1 درصد پاسخگویان موافق تأثیر تدوین ساختار اصلی توسط شورای شهر، ابلاغ اجرای طرح با شهرداریها و طراحی برنامه ریزان اجرای پروژه و تأیید نهایی نظرات و ایدهها با شوراییاری محلات هستند، این بدان معنی است که مردم محله به تصمیمات و طرحهای مصوب شورای شهر احترام می گذارد و تجارب شهرداریها و برنامه ریزان اجرایی پروژهها را قبول دارند، اما جهت مشارکت پذیری نظرات ساکنین محله را نیز لحاظ و در نظر بگیرند، نظراتی که نامعقول و غیرقابل اجراست با توضیح دلایل رد و با نظرات اجرایی مطابق با سلیق و بافت محله اقدام نمایند.

جدول 3- توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب مؤثرترین روش تصمیم گیریها در روند اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی

درصد فراوانی		فراوانی		بهترین و مؤثرترین روش تصمیم گیری در فرآیند اجرایی پروژه شهرسازی مشارکتی
موافق تأثیر روش	مخالف تأثیر روش	موافق تأثیر روش	مخالف تأثیر روش	
21/1	78/8	68	254	تنها اجرای مصوبات شورای شهر
11/8	88/1	38	284	اجرا توسط صلاحدید شهرداریها و تجارب آنان
23/9	76	77	245	مشاوره شورای شهر و شهرداری، برنامه ریزان و تصمیم نهایی شوراییاری محلات
93/1	6/8	300	22	تدوین ساختار اصلی شورای شهر، ابلاغ اجرا با شهرداریها و طراحی برنامه ریزان اجرای پروژه و تأیید نهایی نظرات و ایدهها با شوراییاری محلات
100		322		جمع

4-1-4. نقش مؤثر ایجاد شوراییاریهای محله در تسریع روند اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی همان طور که در جدول 4 مشاهده می شود، 34/7 درصد پاسخگویان نقش مؤثر تشکیل شوراییاریهای محله را بین 40-60 درصد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

بیان کرده‌اند و فقط 10/3 درصد از شهروندان نقش آنان را کمتر از 20 درصد بیان کرده‌اند و این نتایج نقش شورایی‌ها را بیش‌ازحد متوسط ارزیابی می‌کند.

جدول 4- پراکنندگی فراوانی اعتقاد پاسخ‌گویان نسبت به نقش مؤثر ایجاد شورایی‌های محله سرآسیاب دولاب در تسریع اجرای فرآیند شهرسازی مشارکتی

درصد فراوانی	فراوانی	نقش مؤثر ایجاد شورایی‌ها در تسریع اجرای فرآیند شهرسازی مشارکتی
10/3	31	کمتر از 20 درصد
21	63	بین 20-40 درصد
34/7	104	بین 40-60 درصد
19/3	58	بین 60-80 درصد
14/7	44	بیشتر از 80 درصد
100	322	جمع

4-2. یافته‌های تحلیلی:

برای آزمون فرضیه از روش آزمون t یک‌طرفه استفاده شده است. این آزمون بر این فرض استوار است که تعداد n مشاهده به صورت تصادفی مستقل، از جامعه‌ای با توزیع نرمال استخراج شده و در یک متغیر با مقیاس فاصله‌ای تنظیم شده است و در سطح معناداری 0/05 فرضیه آزمون را تأیید یا رد می‌کنیم. نتایج به دست آمده به شرح زیر هست:

فرضیه اول: ایجاد شورایی‌های محله سرآسیاب در شهرداری منطقه 14، نقش به سزایی در توسعه و گسترش فرآیند اجرایی پروژه شهرسازی مشارکتی دارد.

با توجه به فرضیه ارائه شده، میانگین کل برابر با 50 درصد را می‌توان گویای سطح متوسطی از نقش شورایی‌ها دانست. اگر فرضیه فوق درست باشد، باید در آزمون t ی ذیل، فرض صفر رد شود. برای انجام آزمون فوق ابتدا باید میانگین نقش شورایی‌ها را در نمونه مورد بحث بررسی کنیم. جدول 5 میانگین و سایر شاخص‌های توصیفی مهم را نشان می‌دهد:

جدول 5- شاخص‌های توصیفی شورایی‌ها

شرح	تعداد	میانگین	انحراف معیار
نقش شورایی‌ها	291	55/77	22/97

میانگین نقش شورایی‌ها برابر با 55/77 شده است که از 50 درصد سطح متوسط بیشتر است یعنی نقش شورایی‌ها در توسعه و گسترش فرآیند اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی تأثیرگذار است اما آیا می‌توان این نتیجه را به کل جامعه آماری تعمیم داد؟ در اینجا سراغ آزمون t خواهیم رفت.

جدول 6- آزمون t یک‌طرفه شورایی‌ها

One – Sample Test	
	50% Test Value =

فرضیه 1	t	df	Sig.(2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
	4.284	290	0.000	5.770	3.12	8.42

در جدول فوق مقدار سطح معناداری برابر با 0/000 شده است و چون این مقدار از 0/05 (خطای نوع اول) کمتر است، در آزمون فرض صفر رد می‌شود پس فرضیه درست است.

فرضیه دوم: آیا زیرساخت‌های لازم و فرهنگ مشارکت‌پذیری در محله سرآسیاب شهرداری منطقه 14 جهت اجرای پروژه شهرسازی مشارکتی وجود دارد.

با توجه به سؤالات پرسشنامه مربوط به این فرضیه میانگین کل برابر با 50 درصد را گویای سطح متوسطی از فرهنگ مشارکت‌پذیری و ایجاد زیرساخت‌های (بستر) لازم جهت مشارکت مردم دانست. اگر فرضیه فوق درست باشد، باید در آزمون t زیر، فرض صفر رد شود.

جدول 7 میانگین و سایر شاخص‌های توصیفی مهم را در نمونه نشان می‌دهد:

جدول 7- شاخص‌های توصیفی شرایط مشارکت

شرح	تعداد	میانگین	انحراف معیار
شرایط مشارکت	320	46/59	20/06

میانگین شرایط مشارکت مردم برابر 46/59 شده است که از 50 درصد سطح متوسط کمتر است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت شرایط کافی و مناسب جهت مشارکت مردم در اجرای طرح شهرسازی مشارکتی در این محله وجود ندارد و کمتر از حد متوسط است، البته لازم به ذکر است که با توجه به عدد مذکور و نزدیکی به عدد 50، با گسترش فرهنگ مشارکت‌پذیری می‌توان بستر و زیرساخت‌های لازم را در این محله به دست آورد اما برای تعمیم این نتیجه به جامعه آماری از آزمون t استفاده می‌کنیم.

جدول 8- آزمون t یک طرفه شرایط مشارکت

One – Sample Test						
50% Test Value =						
فرضیه 2	t	df	Sig.(2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
	-19/734	285	0/000	-23/409	-25/74	-21/07

از آنجا که سطح معناداری برابر 0/000 شده و این از مقدار 0/05 (خطای نوع اول) کمتر است. می‌توان گفت، میانگین شرایط مشارکت‌پذیری مردم محله برابر با سطح متوسط نیست در نتیجه آزمون فرض صفر رد شده و به این معناست که فرض میانگین = 50 درصد رد شده است، لذا میانگین شرایط و بستر مناسب جهت مشارکت مردم برابر 50 درصد متوسط نیست یعنی میانگین بزرگ‌تر و یا کوچک‌تر از 50 درصد است، بنابراین فرضیه تحقیق رد می‌شود لذا می‌توان نتیجه گرفت از دیدگاه شهروندان محله، شرایط لازم جهت مشارکت‌پذیری مردم در اجرای فرآیند پروژه شهرسازی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مشارکتی وجود ندارد که عامل اصلی آن را بی‌اعتمادی‌ها که نتیجه ناآگاهی و عدم اطلاع‌رسانی به‌موقع هست شناسایی شده‌اند.

با توجه به اینکه یکی از اولین نشانه‌های پیشرفت مشارکت، داشتن آگاهی هست، پیشنهاد می‌شود رسانه‌های ارتباط جمعی و دیگر راههای اطلاع‌رسانی نسبت به آگاه‌سازی شهروندان محله و ارتقاء فرهنگ مشارکت‌پذیری اقدامات مؤثر عملی و اجرایی را معمول دارند.

5. نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که شعار مشارکت‌پذیری در اجرای طرح‌ها وجود دارد و عموماً ابزاری جهت مشروعیت بخشی به طرح‌ها است و نظرسنجی و نظرخواهی از شهروندان محله در اجرای فرآیند شهرسازی مشارکتی به‌صورت بسیار جزئی به اجرا درمی‌آید. حق اعتراض و جریان اطلاعات دوسویه وجود ندارد و یا اگر هم به وجود آمده کاربردی و اجرایی تاکنون نبوده است.

منابع

- 1- اکبریور، محمد (1387). ارزیابی مشارکتی بهسازی و نوسازی بافت فرسوده محله سیروس تهران. فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره 121، ص 14.
- 2- پیر بابایی، محمدتقی و شهانقی، امیر واعظ، 1385، مبانی و چشم‌انداز شهرسازی مشارکتی در بهسازی و ساماندهی معضلات شهری، دانشگاه هنر، تبریز.
- 3- جمشید زاده، ابراهیم (1383). مدیریت محله و مشارکت مردمی با نگاهی به وظایف مدیریت شهری و ضرورت بهره‌گیری از ظرفیت شهروندان، نشریه راه مردم، تهران.
- 4- حبیبی، محسن و سعیدی رضوانی، هادی (1384). شهرسازی مشارکتی: کاوشی نظری در شرایط ایران، فصل‌نامه هنرهای زیبا، شماره 24، صص 15-24.
- 5- سعیدی رضوانی، هادی (1385). عملیاتی کردن شهرسازی مشارکتی در شرایط ایران نمونه موردی قلعه آبکوه مشهد، نشریه هنرهای زیبا، شماره 28، زمستان.
- 6- شریفیان ثانی، مریم (1380)، مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری، فصل‌نامه مدیریت شهری، شماره 8.
- 7- علوی تبار، علیرضا (1382)، بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارت جهانی)، انتشارات سازمان شهرداری‌ها، جلد دوم، تهران.

8- مشهدی زاده دهاقانی، ناصر (1381). شهرسازی مشارکتی، مجله شهرداری‌ها، شماره 35، صص 40-44.

9- Chege.P.2006.Participatory Urban Planning and Partnerships Building: Supporting Provision of Access to Basic Services for the Urban Poor: A Case Study Based on Practical Actions(ITDG) Experiences in Kitale. a Secondary Town in Kenya, PP.1-15.

10- Cowan, Robert,2005. The Dictionary of Urbanism, Wiltshire: Streetwise Press.

11- Paumier, CY,2004.Creating a Vibrant City Center: Urban Design and Regeneration Principles, Urban Land Institute, Washington,D.C.U.S.A.